

מה לאיוב בפרשת השבוע

מים ראשונים: בין כל שאר השאלות, הקושיות והתמיהות על פרשת העקידה, מצויה גם התמיהה על הסיום המינורי שלה. פסוקי התורה המתארים את אברהם שב אל נעריו והולך לבאר שבע, לא לחברון ובלי אזכור יצחק, וכן הפסוקים המתארים את תולדות המשפחה שנשארה בחרן, כולל שמות הבנים שילדה ראומה פילגש נחור: "את טבח ואת גחם ואת תחש ואת מעכה", מעלים את השאלה המתבקשת: זהו סוף פרשת העקידה? ככה היא מסתיימת? או אולי השתרבה כאן פרשה אחרת ואין לדרוש יותר מדי סמוכים? את אשר מחסיר המקרא, מנסה המדרש להשלים. תשובה אחת כבר ראינו בדברינו **בית נחור** בפרשה זו וכן **כיבוד אב ועלייה לארץ** בפרשת לך לך – על ערך כיבוד אב ואם שנחור קיים אחרי שאברהם עזב את תרח בחרן. תשובה בכיוון אחר (המתעלמת מפרשת נחור) ראינו בדברינו **חיי שרה – מחיר העקידה** - על הקשר בין מות שרה ופרשת העקידה כמנהג הקריאה הקדום בארץ ישראל שהיה מחבר את פרשת העקידה, סוף פרשת וירא, עם מות שרה שבתחילת פרשת חיי שרה. כאן, ננסה למצוא הסבר נוסף.

בראשית רבה נז ד פרשת וירא – מהרהורי דברים לאיוב

"ויהי אחרי הדברים האלה" - אחר הרהורי דברים שהיו שם. מי מהרהר? אברהם הרהר, אמר: אילו מת¹ בהר המוריה, לא היה מת בלא בנים? עכשיו מה אעשה? אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות. וכי מה איכפת לי מיוחסים?² א"ל הקב"ה: אין אתה צריך, כבר נולד זיווגו של יצחק: "הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך ... ובתואל ילד את רבקה"³.

דבר אחר: נתירא מן הייסורים.⁴ אמר לו הקב"ה: אין אתה צריך, כבר נולד מי שיקבלם: "את עוץ בכורו ואת בוז אחיו" (בראשית כב כא).⁵ איוב אימתי היה? ריש לקיש בשם בר קפרא אמר: בימי אברהם היה, שנאמר: "את עוץ בכורו", וכתוב: "איש היה בארץ עוץ איוב שמו" (איוב א א).⁶

רבי אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה ... דינה אשתו של איוב היתה ... ר' לוי אמר בימי שבטים היה ...⁷

¹ יצחק.

² מסקנה / תוצאה של העקידה, עפ"י דרשה זו, היא רצונו של אברהם להשיא במהרה את יצחק, שכאלו נולד מחדש אחרי העקידה, ולראות בני בנים אשר יהיו עדות על הבטחת הזרע שחזרה ונשנתה ע"י הקב"ה בסוף העקידה: "יֵצֵן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ: כִּי בְרַךְ אֶבְרָהָם וְהִרְבָּה אֲרֻבָּה אֶת זְרַעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם" (בראשית כב טז-יז).

³ והמדרש ממשיך שם בקטע שהשמטנו בהשוואה בין מלכה אשת נחור ובין שרה אשת אברהם, הגיסות, במספר צאצאיהם: "מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה, אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה", אלא שאצל בית אברהם התקיים הדבר רק בימי רחל ולאח, נינות נחור אחי אברהם, ששתיהן ביחד ילדו שמונה בנים ליעקב ובלהה וזלפה השפחות, ארבעה.

⁴ אחרי העקידה (עדיין) מתיירא אברהם מייסורים. מאילו ייסורים מפחד אברהם? מניסיונות נוספים? ייסורי מצפון על מה ש(כמעט) עשה? או שמא על מה שלא עשה? על שגנב את לב שרה? (תנחומא וירא כב)? ראה המדרש שמבאר את שבועת הקב"ה לאברהם לאחר העקידה שלא ינסנו עוד, בראשית רבה נו יא: "ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי - מה צורך לשבועה זו? אמר לו (אברהם): הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני ... משל למלך שהיה נשוי למטרונה, ילדה ממנו בן ראשון וגרשה, שני וגרשה, שלישי וגרשה, וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו הישבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה. כך כיון שנתנסה אברהם אבינו ניסיון עשירי, אמר לו: הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה". (ראה דברינו **עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו** בפרשת חיי שרה). אז ממה מתיירא אברהם? מאילו ייסורים? אנו מציעים את הרעיון שהייסורים שאברהם מתיירא מהם היא אמונה עתיקה ועממית שכאשר באים על אדם נס, הצלה, או טובה גדולים מאד הוא מפחד שפנקסו בשמים נפתח ומוצאים שהוא 'חייב' כי קיבל מעבר למגיע לו. אולי בדומה לפחדו של אברהם, לאחר מלחמת ארבעת המלכים שמה בניצחונו עליהם כבר קיבל את כל שכרו (בראשית רבה מד ד). ראה גם גמרא ערכין טז ע"ב: "כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין - קיבל עולמו" והביטוי "נתבקה פנקסו" אצל יעקב. נשמח לשמוע דעות ומקורות בכיוון רעיון זה.

⁵ עוץ בנו של נחור הוא איוב כפי המדרש ממשיך לדרוש. ואם כך, אברהם הוא דודו ורבקה שראינו בדרשה הקודמת שהיא סיבת אזכור כל בית נחור בסוף פרשת העקידה, היא אחייניתו של עוץ הוא איוב עפ"י דרשה זו. חברנו את שתי הדרשות.

⁶ תהא הסיבה אשר תהא לפחדו של אברהם מייסורים לאחר (בעקבות) העקידה, איוב אחיינו של אברהם הוא הצדיק שקיבל ייסורים אלה. ספר איוב הוא המשך של העקידה (ושל השבועה לאברהם) ומחבר את בית אברהם שבארץ כנען עם בית נחור שנשאר בחרן, ממנו תבוא רבקה ותינשא ליצחק שניצל מהעקידה! אין גבולות לדימיון מעוף המדרש! ראה מדרש במדבר רבה יז ב: "באותה שעה אמר אברהם: איני זו מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם. שאם חס וחלילה לא הייתי שומע לך, אבדתני כל אשר יגעתי מימי. אמר לו הקב"ה: חייך, כך הוא. ונשבע שלא ינסנו עוד שנאמר: ויאמר בי נשבעתי נאם ה'. אמר לו הקב"ה: חייך, ייסורים קשים וניסיונות אחרים היו ראויים לבוא עליך, ועכשיו אינם באים. אותם הייסורים שבאו על איוב היו ראויים לבוא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה: ויהי אחרי הדברים האלה ... את עוץ בכורו. ועוץ היה איוב: איש היה בארץ עוץ איוב שמו. באותה שעה א"ל הקב"ה לאברהם: לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהלת ט ז)".

⁷ בקטע המדרש שהשמטנו כאן, מובא מגוון דעות רחב לגבי זהותו, מקומו וזמנו של איוב (כולל שם אשתו): "ר' יוסי בר יהודה אומר: בימי שפוט השופטים היה ... ר' שמואל בר נחמן אמר: בימי כשדים היה ... ר' נתן אמר: בימי מלכות שבא היה ... ר' יהושע בן קרחה אמר: בימי אחשוורוש היה וכו'". אנו נתמקד בקשר לאברהם, אבל לא לפני שנביא את שיטת ר' יוסי בר חלפתא שקשורה לצאצאי אברהם.

ר' יוסי בן חלפתא אמר: בירידתם למצרים נולד ובעלייתם מת. אתה מוצא: עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתיים ועשר שנים. ועשו ישראל במצרים מאתיים ועשר שנים. ובא שטן לקטר וגרה אותו באיוב.⁸

ריש לקיש אמר: איוב לא היה ולא נהיה.⁹ מוחלפת שיטתו של ריש לקיש, שם¹⁰ אמר ריש לקיש בשם בר קפרא: בימי אברהם היה, והכא אמר: איוב לא היה ולא נהיה! מאי לא היה ולא נהיה? בייסורים שנכתבו עליו. ולמה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, היה יכול לעמוד בהם.¹¹

ר' יוחנן אמר: מעולי גולה היה וישראל היה ומדרשו בטבריה.¹² לפיכך היו למדים ממנו קריעה וברכת אבלים. זהו שכתוב: "ויקם איוב ויקרע את מעילו" (איוב א כ) - מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד.¹³ ר' חנינא אמר: גוי היה.¹⁴ תני ר' חייא: צדיק אחד עמד לי באומות העולם ונתתי לו שכרו ופטרתינו. ואיזה זה? זה איוב.¹⁵

גמרא בבא בתרא יד עמוד ב – טז ע"א – איוב מקבל ייסורי אברהם¹⁶

תנו רבנן: ... משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב;¹⁷ יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים ... ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקינון; חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת; אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר, דניאל ומגילת אסתר; עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו.¹⁸

⁸ לשיטת ר' יוסי בן חלפתא, סיפור איוב מלווה את גלות בני ישראל במצרים. שנות איוב, מאתיים ועשר במספר, מקבילות למאתיים ועשר שנות שעבוד בני ישראל במצרים, וקטרוג השטן על איוב היה על מנת לסלק את קטרוגו על עם ישראל שחטא והתדרדר לעבודה זרה במצרים (יחזקאל פרק כ, הדרשות על "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", דברינו **משכו וקחו לכם** בפרשת בא). יש כאן חזרה על רעיון הייסורים שהיו ראויים לבוא על אברהם ובאו על איוב, אצל בני בניו של אברהם שירדו למצרים בעקבות בריית בין הבתרים. ואנו נחזור לאברהם ולפרשת השבוע.

⁹ יש שגורסים כאן: "לא היה ולא נברא", כנוסח הגמרא בבא בתרא שלהלן. אך נראה שהנוסח "לא היה ולא נהיה" מתאים כאן יותר. ראה דברינו (בנושא אחר) **לא היה ולא עתיד להיות** בפרשת ראה.

¹⁰ בקטע הקודם. הפיסקה השנייה מתחילת בראשית רבה שבעמוד הקודם.

¹¹ כאן חוזר המדרש וסוגר את מעגל אברהם-ייסורים-איוב שפתח בו לעיל. יש שמנסים לקרוא כאן בגישה שלילית כלפי איוב: "ולמה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, לא היה יכול לעמוד בהם", או בסיומן שאלה: "למה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, היה יכול לעמוד בהם?". אבל נראה לקיים את הנוסח לעיל. ריש לקיש נאמן לשיטתו שהייסורים שהיו צריכים לבוא על אברהם, באו על איוב. ואיוב בימי אברהם היה ומאומות העולם היה. אבל לריש לקיש יש שתי תת-שיטות. האחת, שהכל נכתבו ולשונו כמסופר בספר איוב. איוב קיבל את מנת הייסורים ועמד בה (בשתיקה ובהתרסה מסוימת). בתת השיטה השנייה, איוב היה ונברא, אבל הסיפור על הייסורים והאסונות שאירעו לו "לא היה ולא נהיה", ובא לומר לנו שאיוב צדיק גדול היה וידוע שיכול היה לעמוד בסיפור הזה שנכתב עליו. ראה המשל על הקנקנים הרעועים מול הקנקנים היפים, על הפשתן היפה מול הפשתן הרע, על מי מכים שישיב עוד ועל מי לא, כמשל לצדיקים החלשים מול החזקים באמונתם. משל זה מצוי במדרש בראשית רבה לב ג וכן לד ב על נח, שם נה ב על אברהם ובשיר השירים רבה ב ב גם על יוסף. סוף דבר, בשיטת ריש לקיש על שתי תת השיטות, איוב הוא הצדיק שמקבל עליו את הייסורים שהיו צפויים לאברהם דודו בעקבות העקידה. ספר איוב הוא הספר המשלים לעקידה!

¹² הנוסח "ומדרשו בטבריה" לא מופיע בכל נוסחי בראשית רבה, אבל כן בגמרא בבא בתרא להלן ולפיכך נראה אמין. ר' יוחנן, ראש בית המדרש בטבריה בדור האמוראים הארצישראלי השני ממקם את איוב בטבריה עירו והוא יהודי לכל דבר!

¹³ וגם הלכות למדנו ממנו! עד כדי כך רצה ר' יוחנן להתרחק מדרשתו של ריש לקיש גיסו ובר-פלוגתו בלימוד התורה, עד שהביאו לטבריה ועשה ממנו מורה הלכה בישראל! האם שוחח איתו לפרקים בדברי תורה או בענייני השעה?

¹⁴ ר' חנינא לא מתייחס לזמנו ומקומו של איוב, די לו בקביעה שהיה גוי. בכך הוא חולק על ר' יוחנן וסובר כריש לקיש שאיוב היה גוי, מה שמכונה בפי חז"ל "מאומות העולם". האם זו שיטה שלישית שמבקשת להציב את איוב מחוץ לזמן ומקום?

¹⁵ זו וודאי גישה שלישית ומזלזלת כלפי איוב (שכמותה נמצא בגמרא בבא בתרא להלן) שלא מסתדרת לא עם שיטת ר' יוחנן ולא עם שיטת ריש לקיש.

¹⁶ מקור מרכזי לדיון על ספר איוב הוא גמרא בבא בתרא דפים יד –טז. הסוגיה שם ארוכה ומורכבת ומביאה מגוון רב של דעות מי הוא ומתי חי איוב (אם לא שהיה משל). נביא קטעים משם לסירוגין ובדילוגים ובדגש על הקשר לאברהם ולפרשה. המקבילה בירושלמי מצויה במסכת סוטה פרק ה הלכה ו בעקבות המשנה שם: "בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה וכו'" – משנה שנראה להלן. נתמקד להלן בבבלי ונזכיר מעט מהירושלמי ככל שיתיר לנו המקום והזמן.

¹⁷ ראה הנוסח בירושלמי מסכת סוטה פרק ה: "משה כתב חמשה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". לאחר כתיבת התורה ראה משה לחזור ולהשלים את ספרם של בלק ובלעם ואת ספרו של איוב.

¹⁸ "עד לך" – עד זמנו. מקור תנאי חשוב זה מסכם את סדר ספרי המקרא ומי כתב איזה ספר. מה שחשוב לנו הוא שמשם "כתב ספר", היינו את חמשת חומשי התורה, ובנוסף גם את פרשת בלעם ואת ספר איוב. על המיוחדות של פרשת בלעם, שסופה שנכנסה לחמשת חומשי התורה כפרשת בלק, כבר עמדנו במקצת בדברינו **פרשת בלעם** בפרשת בלק. כאן אנו רוצים להתמקד באיוב, שעפ"י מקור זה, משה הוא שכתב את קורותיו ובהם מסכת ייסוריו וניסיונו הקשה. האם גם כאן אנו שומעים שספר איוב משלים לנו פרשה בתורה, את סיפור העקידה, ולפיכך כתב אותו משה?

משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. מסייעא ליה לרי לוי בר לחמא, דאמר ר' לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה.¹⁹

יתבי ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני, ויתבי וקאמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה. אמר לו: עליך אמר קרא: "איש היה בארץ עוף איוב שמו". אלא מעתה, "וְלָרֶשׁ אֵין כָּל פִּי אִם כְּבֶשֶׂה אַחַת קִטְנָה אֲשֶׁר קָנָה וַיִּחְקֶה וְגו' (שמואל ב יב ג) מי הוה? אלא משל בעלמא, הכא נמי משל בעלמא. אם כן, שמו ושם עירו למה? רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: איוב מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריא היה.²⁰

וכולוהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה, לבר מ"יש אומרים". דאי סלקא דעתך מאומות העולם הוה, בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על עובדי כוכבים: והא אמר מר: ביקש משה שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו, שנאמר: "ונפלינו אני ועמך".²¹

"וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה' וַיָּבֹאוּ גַם הַשְּׁטָן בְּתוֹכָם: וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשְּׁטָן מֵאֵין תְּבֹא וַיַּעַן הַשְּׁטָן אֶת ה' וַיֹּאמֶר מִשׁוֹט בְּאָרְץ וַיְמַהֲרֵהוּ בָּהּ" (איוב א ו-ז) - אמר לפניו (השטן לקב"ה): ריבוננו של עולם, שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה, עד שקנה בדי' מאות שקל כסף, לא הרחרח אחר מידותיך.²² "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשְּׁטָן הַשְּׁמֵת לְבָבְךָ עַל עַבְדֵי אֵיבֹב כִּי אֵין כְּמֹהוּ בְּאָרְץ אִישׁ תָּם וַיִּשָּׁר יָרָא אֱלֹהִים וְסָר מֵרַע" (שם ח) - א"ר יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", ובאיוב כתיב: "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע". מאי וסר מרע? א"ר אבא בר שמואל: איוב וותרן בממונו היה, מנהגו של עולם - נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו.²³

¹⁹ והגמרא ממשיכה גם שם בשיטות נוספות אימתי היה איוב: בימי המרגלים, בימי השופטים, בימי אחשורוש, בימי דוד, בימי יעקב וכו', בדומה לבראשית רבה לעיל (הערה 7), אך לא מזכירה שם את אברהם. ההוכחה שאיוב היה בימי משה משום שהוא שכתב את ספרו איננה הכרחית, שהרי משה כתב גם את ספר בראשית שכולו אירועים טרם זמנו.

²⁰ באמצע ההצעות השונות מי הוא איוב ואימתי היה, מביאה הגמרא את הדעה, שכבר ראינו במדרש בראשית רבה לעיל בשם ריש לקיש, שהסיפור של איוב איננו אלא משל, ומשווה אותו עם משל כבשת הרש של נתן הנביא כאשר בא להוכיח את דוד על מעשה בת שבע. כך מציע מי מהתלמידים שישב לפני ר' שמואל בר נחמני. אבל ר' שמואל בר נחמני לא מוכן לקבל דעה זו ומצביע על כך שבסיפור של איוב מצוין שם האיש ועירו (מקומו): "איש היה בארץ עוף איוב שמו", בעוד שהפתיחה במשל כבשת הרש היא כללית: "שָׁנִי אֲנִישִׁים הָיָה בְּעִיר אַחַת אֶחָד עֲשִׂיר וְאֶחָד רָאשִׁי". לסיום קבלנו שוב את שיטת רבי יוחנן (שנלווה אליו ר' אלעזר תלמיד-חבר שלו) המרחיקה את איוב מפרשתנו ככל שניתן, עד תקופת שיבת ציון, עד העיר טבריה שלאחר חורבן הבית. אלא שהפעם הכל מפי אמוראי בבל "ששולחים" את איוב לטבריה; ושיטת ריש לקיש מובאת כאן, לא בשמו וללא כל מורכבותה הנ"ל, אלא בשם איזה תלמיד שישב לפני ר' שמואל בן נחמני. גם ר' שמואל בר נחמני שדוחה את ההצעה של אותו תלמיד, כנראה אינו מכיר את שיטת ריש לקיש לגבי זהותו ומקומו של איוב והקשר שלו עם אברהם, כפי שהיא מובאת במדרש בראשית רבה לעיל.

²¹ בסיום רשימה ארוכה של הצעות מי היה איוב ומתי חי (אם לא משל היה), ולאחר מחלוקת תנאים אם היה מישראל או מאומות העולם (ראה שם: "חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו", "שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם, ואלו הן: בלעם ואביו, ואיוב וכו'"), נטיית הגמרא היא לומר שאיוב היה מעם ישראל ולא מאומות העולם, משום שאחרי מות משה, שוב לא שכנה השכינה (הנבואה) על עובדי כוכבים (בלעם הוא מקרה מיוחד, ראה דברינו [יודע דעת עליו](#) בפרשת בלק). אבל נראה שמיקום איוב לתקופת האבות אינה סותרת את בקשת משה שהיא מאחרי חטא העגל ואילך. אלא שהמיקום הכי קדום הוא שאיוב היה בימי יעקב או השבטים, מה עם ימי אברהם? עד כאן לא מזכירה הגמרא בבבא בתרא אפשרות זו.

²² כאן מגיעה הסוגיה לימי אברהם. השטן או סמאל שבמדרשים רבים מנסה לעכב את מעשה העקידה (ראו בראשית רבה נו ד, תנחומא וירא כב ורבים), מופיע כאן כמליץ יושר של אברהם! ואיפה? בתחילת פרשת חיי שרה, היינו לאחר העקידה. אכן, באו ייסורים על אברהם אחרי העקידה. ראה שוב דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) שלפחות לשיטה אחת, העקידה לא היה הניסיון האחרון והעשירי של אברהם, אלא קניית מערת המכפלה. זו שיטת ר' יונה בפירושו למשנה בהסתמך על גמרא זו. אלא שהמלצות יושר אלה של השטן, אומרות "חשדני". האמנם בא השטן להלל ולשבח את אברהם ולהודות בכישלונו בעקידה או שמא למזימה חדשה ומתוחכמת הוא בא?

²³ ראה הסבר רש"י על אתר: "מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות אומר לפועל חצי פרוטה אני נותן לך ונלך אצל חנוני ונקנה בפרוטה ככר או ביצים ונחלוק. ואיוב ויתרה לחצי השני משלו ונותן לו כל הפרוטה, שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו ממוץ". ובנוסח המקבילה בירושלמי סוטה פרק ה: "איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע - אמר רבי תחליפא קיסריא: שהיה וותרן. אמר ליה רבי זעירא: ומאן דלית הוא וותרן לית הוא כשר? (מי שאינו וותרן אינו כשר?) אלא שהיה מוותר על קללתו". כך או כך, הנה הגענו גם בנוסח התלמוד הבבלי לקשר בין אברהם לאיוב, דרך מנת הייסורים. אלא שכאן, לאחר ולמרות שאברהם עמד בניסיון העקידה ובניסיון האמונה בהבטחה על הארץ וקיבל מנת ייסורים לאחר העקידה, הקב"ה לא מסכים עם השטן שאברהם הוא הצדיק היחידי או הגדול בעולם. השטן מנסה כביכול להסית את הקב"ה שאברהם הוא הצדיק היחידי בעולם, אך הקב"ה לא ניסת ואומר שיש עוד צדיק ואפילו גדול מאברהם! ומי הוא? זה איוב שהוא עוף, אחיינו של אברהם מבית משפחת נחור שנשארה בחרן ולא התלוותה למסע אברהם לארץ כנען. היא המשפחה שנשארה עם תרח האבא וקיימה מצוות כיבוד אב ואם עד סוף ימיו. ראה בנושא זה דברינו [תרח סבנו](#) וכן [בית נחור](#) בפרשת לך לך. ממשפחה זו תבוא רבקה בת זוגתו של יצחק (עפ"י מדרש רבה בו פתחנו).

"וַיַּעַן הַשָּׁטָן אֶת ה' וַיֹּאמֶר הַחֲנָם יִרְא אֵיבֹב אֱלֹהִים: הֲלֹא אֵת אֶתְהָ שְׁכַתְּ בַּעֲדוֹ וּבַעֲד בֵּיתוֹ וּבַעֲד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסְבִּיב מַעֲשֵׂה יְדֵי בְרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרָץ בְּאֶרֶץ: וְאוֹלָם שָׁלַח נָא יְדָד וְגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ אִם לֹא עַל פְּנֵיךָ יִבְרַכְךָ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׁטָן הִנֵּה כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַדְךָ רַק אֲלֵיו אֶל תִּשְׁלַח יְדָד וַיֵּצֵא הַשָּׁטָן מֵעַם פְּנִי ה' " (איוב א ט-יב).²⁴

א"ר לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו. שטן, כיון שראה להקב"ה שנטתה דעתו אחרי איוב, אמר: חס ושלום, ישכח את אהבתו של אברהם; פנינה, דכתיב: "וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה".²⁵ דרשה רב אחא בר עקב בפפוניא, בא השטן ונישק את רגליו.²⁶

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ה הלכה ו – יצחק מנחם את איוב

דרש רבי עקיבא: "וַיִּחַר אֶף אֱלֹהֵיָא בְּן בְּרַכְאֵל תְּבוּזִי מִמְשַׁפַּחַת רַם בְּאֵיבֹב וְכוּ" (איוב לב ב). "אליהוא" - זה בלעם. "בן ברכאל" - שבא לקלל את ישראל ובירכן ... "הבוזי" - שהיתה נבואתו בזויה ... "ממשפחת רם" - מן ארם ינחיני בלק.²⁷ אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: אין הוא הוא, כבר פָּסָה עליו המקום ואין לית הוא. עתיד להתוכח עמך.²⁸ אלא אליהוא זה יצחק. "בן ברכאל" - בן שבירכו האל ... "הבוזי" - שביזה כל בתי עבודה זרה בשעה שנעקד על גבי המזבח. "ממשפחת רם" - בן אברם.²⁹

מסכת בבא קמא דף צב עמוד א – שבות ורפואה

²⁴ כאן באה ההסתה של השטן, ומכאן מתגלגל הסיפור למכות שניתכות על איוב, לאחר שאברהם כבר החל לקבל ייסורים אחרי העקידה ולאחר שהקב"ה לא מסתפק בצדיקותו של אברהם ואומר: יש עוד צדיקים בעולם! האם השטן הצליח "לתמרן" כביכול את הקב"ה? ראה לשון הגמרא שם: "אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כאדם שמסיתין אותו וניסת". צריך לשוב ולקרוא את פרק א באיוב כפשוטו ולחזור ולקרוא אח"כ את הדרשה הזו בגמרא בבא בתרא שמפרקת את הדו-שיח בין הקב"ה והשטן לחלקים ומשלבת את דברי המדרש ביניהם, עד שהקערה ממש נהפכה על פניה! זה כוחו של המדרש. אבל לעניינינו, מה קבלנו? שבעקבות העקידה נוצר סיפור איוב. סיפור איוב הוא הספר המשלים את פרשת העקידה בספר בראשית ולא לחינם כתב משה את חמשת חומשי תורה וחזר וכתב את ספר איוב. עוד שים לב ללשון "רק אליו אל תשלח ידך" שבספר איוב שמזכירה את לשון התורה בפרשתנו: "אל תשלח ידך אל הנער". אלא שאצל איוב אכן נשלחה היד אל הנערים, הבנים והבנות וגם בכך ייסוריו וכאבו גדולים בהרבה מאלה של אברהם.

²⁵ פנינה מרגיזה את חנה על מנת שתתפלל, ראה פירוש רש"י ושטיינזלץ שם. אומרים שהייתה אמונה בימי קדם שכעס וקנאה יכולים לרפא עקרות ומכאן הקרבה הלשונית של עב"ר והמילה להתעבר שהיא גם כעס וגם הריון. באופן זה אפשר אולי להסביר גם את הצעת שרה, בראשית טז ב: "הִנֵּה נָא עֲצַרְנִי ה' מִלְדֹת בָּא נָא אֶל שְׁפַחְתִּי אוֹלֵי אֲבָנָה מִמְּנָה". ויש שמקשרים את מעשיה של פנינה גם לנושא של "עבירה לשמה".

²⁶ לסיכום הדברים עד כאן, מדרש בראשית רבה מייצג את דרשות ארץ ישראל ומושפע מהירושלמי (שרק קטע קטן ממנו מובא להלן) ויש הקבלה מאד ברורה ביניהם. ראה ירושלמי סוטה פרק הלכה ו. נראה שהבבלי לקח את הקשר אברהם-איוב-ייסורים הרבה מעבר לדרשה הארצישראלית (בהנחה שהיא המקור). או שמא נאמר שמדרש בראשית רבה ריכך את דרשת הבבלי. בראשית רבה מסתפק בעצם הרעיון שספר איוב ממשיך את פרשת העקידה ומגלם את מנת הייסורים והניסיונות שנכוננו עוד לאברהם ובאו על איוב. בראשית רבה גם מעלה את האפשרות שכל הסיפור של איוב לא היה ולא נהיה ומטרתו לומר שבעיקרון, איוב היה יכול לעמוד בייסורים וניסיון אלה. התלמוד הבבלי, לעומת זאת, מכניס לקשר אברהם-איוב-ייסורים את המוטיב שאברהם אכן קיבל מקצת ייסורים לאחר העקידה, אבל עיקר 'תרומתו' היא הכנסת השטן לסיפור, באופן מנוגד לפשט המקרא, והפיכתו למעין סניגור ומליץ יושר של אברהם. שטן שכל כוונתו היא לשם שמים! עד כדי כך שמי שדרש על כך בפומבי, בבבל ארץ מכורתו של אברהם, זכה או "זכה" שהשטן ינשק את כפות רגליו. על כך היה מן הסתם היה אברהם אומר לשטן: תודה, לא מדובשך ולא מעוקצך (בדומה לבלעם). באת לסנגר עלי וסופך שהרגת את בני עוץ הוא איוב אחייני. אך עם כל השוני, יש משותף בין גישת הירושלמי ובראשית רבה ובין גישת הבבלי, וקיבלנו אולי גם הסבר לאמרה התנאית: "משה כתב ספרו ... ואיוב". או שוב בלשון הירושלמי: "משה כתב חמישה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". וחז"ל שעמדו על דעתו של משה, הכניסו את ספר איוב לכ"ד הספרים והשאירו לנו לגלות את הקשר שבין העקידה וספר איוב.

²⁷ בלעם בא לנחם את איוב. שניהם משבעה מאומות העולם שזכו לנבואה.
²⁸ ר' אלעזר בין עזריה איננו מסכים עם דרשת ר' עקיבא שאליהוא הנזכר בספר איוב בתחילת פרק לב, שבא ספק לנחם אותו ספק להתווכח איתו, הוא בלעם. ראה דרשות אחרות שר' עקיבא מגלה את מה שהכתוב מכסה כמו מקושר העצים במדרש ספרי במדבר קיג, אהרון שהצטרע בגמרא שבת צו ע"ב, ושולחו חכמים את ר' עקיבא אחר כבוד לעסוק בהלכות "נגעים ואהלות".

²⁹ לא הספקנו כאמור להתעמק בנוסח הירושלמי במסכת סוטה והסתפקנו במדרש בראשית רבה המבוסס עליו ובאזכור קטעים בודדים ממנו. בסיום דברינו נביא לפחות קטע זה מהירושלמי, המובא שם לאחר אזכור הדעה שאיוב היה בימי אברהם. ר' אלעזר בן עזריה דוחה את הצעת ר' עקיבא שאליהוא הוא בלעם, מה שמראש ממקם אותו בצד הרשע, ומציע שאליהוא הוא יצחק. זאת, על סמך דרשות שונות של חלקי הפסוק באיוב פרק לב, שם מצטרף אליהו לשלושת רעי איוב שלא השכילו לנחמו, ובהם הדרשה: "ממשפחת רם – בן אברם". אם אברהם נקרא בראשיתו "אברם", היינו אביו של רם, אזי יצחק הוא "רם". רם הוא יצחק, הוא זה שבא ממשפחת אברהם לנחם את איוב! מה הקשר המשפחתי בין יצחק ובין איוב? אם נאמר שאיוב הוא "עוץ" הנזכר בפסוקים החותמים את העקדה המספרים על משפחת נחור, כפי שראינו במדרש בראשית רבה ובגמרא בבא בתרא, אזי יצחק ואיוב הם בני דודים! עוץ הוא איוב, הוא בנו של נחור, הוא אחיינו של אברהם, הוא שקיבל את מנת הייסורים שהייתה יעודה לאברהם לאחר העקידה, מאיזו סיבה שלא נאמר (ראה הערה 4 לעיל). אברהם ויצחק ששרדו את העקידה, שומעים שנפל אסון בבית נחור, על עוץ בנו, אסון בו בני עוץ, נכדי נחור מתו וכל רכושם נהרס, והם שולחים את יצחק, זה שניצל מהעקידה, אל חרן לנחם את בן דודו הוא איוב. רק המדרש יכול!

א"ל רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן: כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה? א"ל, דכתיב: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו". אמר ליה: את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא: "ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו", וכתב: "וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' " - כאשר אמר אברהם אל אבימלך.³⁰

שבת שלום
מחלקי המים

³⁰ ראה גם תוספתא בבא קמא פרק ט הלכה כט: "החובל בחבירו אף על פי שלא בקש החובל מן הנחבל, הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים, שנאמר: ויתפלל אברהם אל האלהים. וכן אתה מוצא בריעי איוב, שנאמר: ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אלים. מהו אומר: וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו". התמקדנו בדף זה בקשר של איוב לפרשת השבוע, דרך פרשת העקידה וייסורי אברהם. אבל בנושא הכללי של הקשר בין הדמויות של אברהם כאבי האומה העברית/ישראלית ואיוב כדמות של "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע", כפשוטו מאומות העולם, יש מדרשים נוספים רבים, מהם ששמים את שניהם בדרגה אחת, כמו מדרש זה ומהם שמשבחים את אברהם שהוא במעלה גבוהה יותר (בראשית רבה מט כה: חלילה לך); ולעיל, בגמרא בבא בתרא, ראינו את דברי ר' יוחנן שמשבח את איוב יותר מאברהם. על כל אלה, בעזרת ה' בפעם הבאה.